

*Рикун Альона Анатоліївна,
пошукувач кафедри вікової та педагогічної психології
Рівненського державного гуманітарного університету*

Актуальність проблеми. Сучасні соціокультурні зміни у суспільстві, насамперед, потребують підвищення якості підготовки фахівців, компетентних, здатних творчо мислити. За цих умов до особистості практичного психолога, його діяльності ставляться дещо нові вимоги. Актуальність дослідження проблеми розвитку креативності майбутніх практичних психологів також визначається її соціальною і практичною значущістю, про що свідчать роботи відомих науковців (Є.С.Барбіна, Н.В.Гузій, І.Д.Демакова, І.А.Зязюн, В. Г.Кремень, Н.В.Кічук, М.П.Лещенко, А.К.Маркова, Л.М.Мітіна, С.О.Сисоєва, В.О.Сластьонін, Л.О.Хомич та інші).

Нині творча особистість стає затребуваною у суспільстві у всіх сферах діяльності. Постійні зміни, що відбуваються у житті, вимагають від людини якостей, які дозволяють творчо і продуктивно підходити до розв'язання будь-яких проблем та інновацій. Саме креативна особистість здатна адекватно і гнучко вирішувати нагальні проблеми, активно сприймати оточуючий світ, виявляти пошукову активність, виробляти самостійні відповідальні рішення.

Існуюча в системі вищої освіти гостра потреба у підготовці інтелектуальних, ініціативних, творчих фахівців супроводжується зростаючою незадоволеністю освітнім процесом, в якому не приділяється належної уваги виявленню і розвитку креативності як загальної здатності до творчості. Зрозуміло, що ефективність майбутньої професійної діяльності студента залежить не лише від набутих у вузі знань та вмінь, але й від уміння творчо їх застосовувати.

Мета статті полягає у висвітленні результатів емпіричного дослідження рівня розвитку якостей студентів, які є показником наявності креативного мислення, творчого та нестандартного підходу щодо розв'язання актуальних завдань.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для дослідження рівня розвитку якостей студентів, які є показником наявності креативного мислення, творчого та нестандартного підходу до розв'язання завдань, ми використали наступні методики:

- Оцінка рівня творчого потенціалу особистості [2];
- Діагностика особистісної креативності (Е.Е.Тунік) [2];
- Методика "Тип мислення" (Методика визначення типу мислення в модифікації Г.В.Резапкіної) [1].

Застосувавши методику оцінки рівня творчого потенціалу особистості, було отримано наступні результати (див. табл. 1).

Отже, можна сказати, що творчий потенціал опитаних студентів переважно розвинений на середньому рівні: в Е1 – 22-26%, в Е2 – 20-28%, в К1 – 20-25%, в К2 – 21-26%. Оскільки робота психолога пов'язана з нестандартними ситуаціями та індивідуальним підходом до кожної особистості, на нашу думку, рівень творчого потенціалу фахівця повинен бути достатньо високим. Тому під час застосування тренінгових програм звернемо на це особливу увагу.

Таблиця 1

Рівень творчого потенціалу особистості (у %)

Бали	Рівень		Експериментальні групи		Контрольні групи	
			Е1	Е2	К1	К2
1	2		3	4	5	6
163-180	10	найвищий	-	-	-	-
143-162	9	дуже високий	-	-	-	-
130-142	8	високий	2	2	4	5
115-129	7	вище середнього	7	10	12	12
100-114	6	трохи вище середнього	23	21	23	26
85-99	5	середній рівень	26	28	25	24
70-84	4	трохи нижче середнього	22	20	20	21
55-69	3	нижче середнього	14	12	11	10
40-54	2	низький	4	5	4	2
18-39	1	дуже низький	2	2	1	-

Для визначення особистісної креативності студентів у своєму дослідженні ми використали методику особистісної креативності (Е.Е.Тунік). В ній виокремлено особливості творчої особистості: допитливість (Д), уява (У), складність (С), і схильність до ризику (Р). Емпіричні результати наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Рівень особистісної креативності студентів

Фактори	Експериментальні групи				Контрольні групи			
	Е1		Е2		К1		К2	
	бали	%	бали	%	бали	%	бали	%
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Схильність до ризику	до 30	72	до 30	64	до 30	70	до 30	62
	до 60	21	до 60	30	до 60	26	до 60	32
	до 100	7	до 100	6	до 100	4	до 100	6

Допитливість	до 30	40	до 30	38	до 30	39	до 30	36
	до 60	52	до 60	51	до 60	56	до 60	54
	до 100	8	до 100	11	до 100	5	до 100	10
Уява	до 30	74	до 30	67	до 30	71	до 30	68
	до 60	20	до 60	25	до 60	22	до 60	25
	до 100	6	до 100	8	до 100	7	до 100	7
Складність	до 30	76	до 30	65	до 30	74	до 30	62
	до 60	19	до 60	28	до 60	22	до 60	31
	до 100	5	до 100	7	до 100	4	до 100	7
Сума балів	до 30	65,5	до 30	58,5	до 30	63,5	до 30	57
	до 60	28	до 60	33,5	до 60	31,5	до 60	35,5
	до 100	6,5	до 100	8	до 100	5	до 100	7,5

Отже, за фактором “схильність до ризику” близько 60% студентів набрали менше 30 балів (в E1 – 72%, в E2 – 64%, в K1 – 70%, в K2 – 62%). Це свідчить про низький рівень схильності до ризику у респондентів всіх груп. Такий суб’єкт не вміє відстоювати свої ідеї; ставить перед собою нечіткі цілі, не може визначити шляхи для їх досягнення; ці студенти легко піддаються впливу.

За фактором “допитливість” 36-40% студентів набрали менше 30 балів (в E1 – 40%, в E2 – 38%, в K1 – 39%, в K2 – 36%), 51-56% респондентів – 30-60 балів (в E1 – 52, в E2 – 51%, в K1 – 56%, в K2 – 54%). Це вказує на те, що студенти в достатній мірі є допитливими, вони не соромляться запитувати про все, що їх цікавить. Проте, більшість студентів діють ustalеними способами і не шукають нових шляхів для розв’язання поставлених завдань.

Розглянувши наступний фактор – “уява”, можна сказати, що у студентів контрольних та експериментальних груп уява розвинена на недостатньому рівні, а саме низький рівень досліджено у 67-74% респондентів (в E1 – 74%, в E2 – 67%, в K1 – 71%, в K2 – 68%); середній рівень мають близько 20-25% студентів (в E1 – 20%, в E2 – 26%, в K1 – 22%, в K2 – 25%). Респонденти легко описують місця, в яких не були; мріють про подорожі; проте їм важко розв’язати нестандартні завдання, виникають труднощі в ситуаціях, з якими студенти досі не зустрічалися.

За фактором “складність” більша половина студентів мають низький рівень (в E1 – 76%, в E2 – 65%, в K1 – 74%, в K2 – 62%); середній рівень діагностовано у 19-31% респондентів (в E1 – 19%, в E2 – 28%, в K1 – 11%, в K2 – 31%). Це свідчить про те, що студенти прагнуть уникати складних для них речей та ідей; якщо ж ці респонденти стикаються з такими ситуаціями, вони, як правило, вдаються до допомоги інших або ж намагаються розв’язати завдання найпростішим, звичним шляхом.

Проаналізувавши сумарний бал за даною методикою, ми отримали наступне: низький рівень особистісної креативності мають 57-65% студентів (в E1 – 65,5%, в E2 – 58,5%, в K1 – 63,5%, в K2 – 57%); середній рівень – 28-35% (в E1 – 28%, в E2 – 33,5%, в K1 – 31,5%, в K2 – 35,5); високий рівень – 5-8% (в E1 – 6,5%, в E2 – 8%, в K1 – 5%, в K2 – 7,5%). Отже, у формуальному дослідженні за допомогою тренінгових програм маємо за мету підвищити загальний рівень особистісної креативності за рахунок розвитку окремих її факторів.

У роботі практичного психолога важливу роль відіграє тип мислення, особливо, – творче мислення. Тому нашим завданням постає дослідити, які типи мислення переважають у студентів експериментальних та контрольних груп. Для цього ми використали *методику визначення типу мислення в модифікації Г.В.Резакіної*.

В таблиці 3 зазначено результати опитування студентів з високим рівнем того чи іншого типу мислення.

Нас цікавлять, зокрема, словесно-логічне та творче мислення, рівень їхнього розвитку у опитаних студентів. Отож, словесно-логічне мислення на високому рівні розвитку у студентів експериментальних та контрольних груп

Таблиця 3

Рівень розвитку типів мислення студентів

Типи мислення	Експериментальні групи		Контрольні групи	
	E1	E2	K1	K2
1	2	3	4	5
Предметно-дійове	20	22	21	19
Абстрактно-символічне	12	10	10	11
Словесно-логічне	6	7	8	7
Наочно-образне	37	32	30	33
Креативність (творчість)	3	2	3	4

діагностовано лише у 6-8% респондентів (в E1 – 6%, в E2 – 7%, в K1 – 8%, в K2 – 7%), творче мислення – у 2-4% студентів (в E1 – 3%, в E2 – 2%, в K1 – 3%, в K2 – 4%). Це свідчить про те, що у студентів контрольних та експериментальних груп виникають неабиякі труднощі у формулюванні власних думок, правильності й доступності їхнього викладу; у здатності мислити творчо, знаходити нестандартні розв’язання завдань тощо.

На нашу думку, у роботі практичного психолога ефективним є вдале поєднання усіх типів мислення, що є запорукою успіху особистості у своїй діяльності. Тому у формуальному дослідженні ставимо за мету тренувати мисленеві операції у студентів, зокрема звертати увагу на словесно-логічне та творче мислення.

У формуальному експерименті в експериментальних групах ми використали розроблену нами програму розвитку комунікативних здібностей та формування індивідуального стилю спілкування майбутніх практичних психологів (в той час, коли зі студентами контрольних груп проводилися заняття у звичному режимі). Тепер порівняємо отримані нами

результати у констатувальному дослідженні та на заключному зрізі формувального експерименту. Отже, застосувавши повторно методику оцінки рівня творчого потенціалу особистості, було отримано наступні результати (див. табл. 4).

Таблиця 4

Рівень творчого потенціалу особистості (у %)

Бали	Рівень		Констатувальне дослідження				Формувальний експеримент			
			Е 1	Е 2	К 1	К 2	Е 1	Е 2	К 1	К 2
1	2		3	4	5	6	7	8	9	10
163-180	10	найвищий	-	-	-	-	2	2	-	-
143-162	9	дуже високий	-	-	-	-	5	6	-	-
130-142	8	високий	2	2	4	5	8	10	4	6
115-129	7	вище середнього	7	10	12	12	21	24	13	13
100-114	6	дещо вище середнього	23	21	23	26	28	25	24	27
85-99	5	середній рівень	26	28	25	24	21	23	26	26
70-84	4	дещо нижче середнього	22	20	20	21	8	6	20	19
55-69	3	нижче середнього	14	12	11	10	7	4	12	9
40-54	2	низький	4	5	4	2	-	-	1	-
18-39	1	дуже низький	2	2	1	-	-	-	-	-

Отже, з результатів видно, що творчий потенціал опитаних студентів контрольних груп залишився на середньому рівні (в К1 – 26%, в К2 – 26%) та дещо вище середнього в К1 – 24%, в К2 – 27%. У студентів експериментальних груп рівень творчого потенціалу значно зростає, переважають дещо вище середнього в Е1 – 28%, в Е2 – 25%, вище середнього Е1 – 21%, Е2 – 24%. Також з'явилися студенти з дуже високим рівнем творчого потенціалу (в Е1 – 5%, в Е2 – 6% та з найвищим – Е1 та Е2 – 2%). Що свідчить про ефективність застосування запропонованої нами програми розвитку “Основи ефективного спілкування”.

Нами було застосовано повторно методику особистісної креативності (Е.Е.Туник). Результати наведено в табл. 5.

Таблиця 5

Рівень особистісної креативності студентів (у %)

Фактори	бали	Констатувальне дослідження				Заключний зріз формувального експерименту			
		Е1	Е2	К1	К2	Е1	Е2	К1	К2
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Схильність до ризику	до 30	72	64	70	62	36	24	54	56
	до 60	21	30	26	32	40	40	33	34
	до 100	7	6	4	6	24	36	13	10
Допитливість	до 30	40	38	39	36	23	23	30	30
	до 60	52	51	56	54	46	49	63	59
	до 100	8	11	5	10	31	28	7	11
Уява	до 30	74	67	71	68	38	42	62	58
	до 60	20	25	22	25	30	36	29	33
	до 100	6	8	7	7	32	22	9	9
Складність	до 30	76	65	74	62	42	31	62	57
	до 60	19	28	22	31	28	40	27	35
	до 100	5	7	4	7	30	29	11	8
Сума балів	до 30	65,5	58,5	63,5	57	34,75	30	52	50,25
	до 60	28	33,5	31,5	35,5	36	41,25	38	40,25
	до 100	6,5	8	5	7,5	29,25	28,75	10	9,5

З результатів видно, що за фактором “схильність до ризику” 40% студентів експериментальних груп набрали 30-60 балів (в Е1 та Е2 – 40%). Це свідчить про середній рівень розвитку якості за цим фактором. За фактором “допитливість” близько 47% студентів набрали 30-60 балів (в Е1 – 46%, в Е2 – 49%). Розглянувши наступний фактор – “уява”, можна сказати, що у студентів експериментальних груп уява розвинена на достатньому рівні, а саме низький рівень становить в Е1 – 38%, в Е2 – 42%, середній рівень мають близько 33% студентів (в Е1 – 30%, в Е2 – 36%), високий рівень – у близько 27% студентів (в Е1 – 32%, в Е2 – 22%). За фактором “складність” студенти мають низький рівень (в Е1 – 28%, в Е2 – 40%), середній рівень становить в Е1 – 28%, в Е2 – 40%, високий рівень у студентів становить в Е1 – 30%, в Е2 – 29%.

Проаналізувавши сумарний бал за даною методикою, ми отримали наступне: низький рівень особистісної креативності мають студенти: в Е1 – 34,75%, в Е2 – 30%); середній рівень – в Е1 – 36%, в Е2 – 41,25%; високий рівень – в Е1 – 29,25%, в Е2 – 28,75%).

Наведені результати свідчать про те, що у студентів експериментальних груп вони значно покращились, загальний рівень особистісної креативності зріс майже на 20 %. У студентів контрольних груп показники теж підвищились, але незначною мірою – різниця становить близько 5 %.

Використавши повторно *методику визначення типу мислення в модифікації Г.В.Резапкіної*, в таблиці 6 ми зазначили результати опитування студентів з переважним рівнем того чи іншого типу мислення.

Показники високого рівня типів мислення студентів як експериментальних, так і контрольних груп дещо зросли. Зокрема, у студентів експериментальних груп показники покращилися за типом “словесно-логічне мислення” (в Е1 таких студентів – 32%, в Е2 – 29%), наочно-образне мислення властиве в Е1 – 36% студентам, в Е2 – 38%, творче мислення властиве в Е1 – 12%, Е2 – 14% студентам, креативність теж зросла майже на 10%. Оскільки для практичного психолога є необхідним поєднання різних типів мислення (яке може цілком визначатися як синтетичне), результати, отримані на завершальному етапі формувального експерименту, нас цілком задовольняють.

Таблиця 6

Переважний рівень розвитку типів мислення студентів

Типи мислення	Констатувальне дослідження				Заключний зріз формувального експерименту			
	Е1	Е2	К1	К2	Е1	Е2	К1	К2
І	2	3	4	5	6	7	8	9
Предметно-дійове	20	22	21	19	22	26	23	22
Абстрактно-символічне	12	10	10	11	14	13	11	14
Словесно-логічне	6	7	8	7	32	29	12	11
Наочно-образне	37	32	30	33	36	38	32	36
Креативність (творчість)	3	2	3	4	12	14	4	6

Висновки. Проаналізувавши отримані результати за обраними методиками, можна стверджувати про ефективність використання нами спеціалізованого навчання, спрямованого на виявлення та розвиток особистісних якостей майбутніх практичних психологів. Наступним кроком у наших дослідженнях буде вивчити ціннісно-мотиваційні орієнтації у спілкуванні студентів та визначити їхнє значення у становленні індивідуального професійного стилю спілкування майбутніх практичних психологів.

Резюме. В даній статті описано особливості визначення творчого потенціалу особистості, особистісної креативності та типів мислення майбутніх психологів. За допомогою психодіагностичних методик здійснено порівняльний аналіз результатів, отриманих в констатувальному дослідженні та на заключному зрізі формувального експерименту. **Ключові слова:** рівень творчого потенціалу, особистісна креативність, рівень розвитку типів мислення, творчий та нестандартний підхід до розв'язання завдань.

Резюме. В данной статье описаны особенности определения творческого потенциала личности, личностной креативности и типов мышления. С помощью психодиагностических методик осуществлен сравнительный анализ результатов, полученных в констатирующем исследовании и на заключительном срезе формирующего эксперимента. **Ключевые слова:** уровень творческого потенциала, личностная креативность, уровень развития типов мышления, творческий и нестандартный подход к решению задач.

Summary. This article uses techniques that focus on the creative potential of the individual, personal creativity and types of thinking. With the help of psychological methods a comparative analysis of the results was obtained in the research and ascertaining the final cut of the formative experiment. **Keywords:** level of creativity, personal creativity, the development of types of thinking, creative and innovative approaches to solve the problems.

Література

1. Резапкіна Г.В. Отбор в профильные классы / Галина Владимировна Резапкіна. – М.: Генезис, 2006. – 124 с. – (Серия “Психолог в школе”).
2. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Изд-во Института психотерапии. – 2002. – 490 с.